

Skjerping etter gull på Bømlo - en oppsummering.

Niels J. Abildgaard

Da jeg i 1981 skulle ta en steintur til Bømlo sammen med et par venner i håp om å finne gull, var det i utgangspunktet en tur som så mange andre. Vi brukte noen dager til å gjøre oss kjent i gruveområdet og fant også det vi kom for å finne. Før uken var omme hadde vi nok gull til å dekke bunnen i en fotoboks.

Dette ga mersmak, og året etter dro vi tilbake sammen med ytterligere to venner. Senere samme året mutet vi - som det heter på fagspråket - fire sammenhengende områder i en utmark á 500 x 500 meter.

Historisk tilbakeblikk

Vi var imidlertid ikke de første som hadde arbeidet der med uttak av gull. Allerede i 1862 ble den første gullholdige steinen funne nord for Lykling av en gjetergutt, men det var først 20 år senere en oppdaget gull i Storhougen gruber, som da ble drevet på kobberkis. Denne ble forøvrig solgt i 1884 til et engelsk selskap for £ 35.000,-; det tilsvarte den gangen ca. kr 700.000,-. Sett i relasjon til datidens lønnsnivå var det en formidabel pris. En vanlig gruvearbeider kunne tjene mellom kr 2,20 og 2,50 per dag. Arbeidstiden var 10 timer på hverdager og 8 timer på lørdager! Dette ga en årslønn i underkant av kr 1.000,- og som tilsvarte prisen på ½ kg gull. Dagens verdi (juli -95) for ½ kg gull er ca. kr 38.000,-. Takk og pris at det ikke er en årslønn i dag!

Ryktene om betydelige gullfunn på Bømmeløen på 1880-tallet trakk mange skjerpere og lykkejegere til øya. I 1885 var det anmeldt ikke mindre enn 1.500 skjerp, men sannsynligvis var det kun et sted mellom 50 og 70 som man kunne forvente å finne gull i.

I et tillegg til «Dagbladet» i 1885 sto følgende: «De i Jordens Skjød gjemte Ertsar og Metaller kan i vårt Land Finderen Bemæktige sig, naar han iagttager den i Bergværksloven foreskrevne regel. Denne Ret til ved Anmeldelse og efterfølgende Muthing at erhverve nye Fund tilkommer enhver, og intet er da rimeligere, end at der bliver gjort en udstrakt brug af Retten, især da vor liberale Berglov ikke har sat Omkostningene ved Muthing synderlig høit.»

I boken «Gullgraverliv og Sjømandsfærd» skrev Carl M. Olsen (som forøvrig fikk en av gruvene oppkalt etter seg) samme året: «Fremgangsmåten for å erhverve lovhjelmet rettighet til en i utmark funden

Ertsanvisning er: Man skriver en Anmeldelse og sender den til Districtets Lensmand; den lyder omtrent saaledes: «Jeg anmelder herved (in duplo) at jeg har opdaget en Ertsanvisning i NN's udmark NN sogn og Thinglag. Stedet, der er mærket NN, kan paavises af NN og NN (tvende nævnte mænd).»

Dette bliver af Lensmanden straks protokolleret med Dato og Time. Det ene eksemplar sendes til Bergmesteren og Duplikatet bliver oplæst paa Kirkebakken den paafølgende Søndag. Derefter bliver den sendt til sin ejer, der med to Mands vidner maa oplæse den for Gaardens ejer, eller, om der er flere ejere, vandre fra Hus til Hus og oplæse den for hver enkel ejer.

Gaardbrukeren er derefter berettiget til at deltage i den eventuelle drift med 1/10. Anmeldelsen for skjærp i udmark kostet hos Lensmanden kr 1,87 og gjald for 12 måneder.»

Geologen Hans Reusch besøkte Bømlo flere gange og skrev jevnlig i tidsskriftet «Naturen» om sine reiser og inntrykk. I 1884 (nr. 10) har han en artikkel om «Guldet på Bømmeløen», hvor han fremhever flere av gruvene som lovende. Han legger imidlertid heller ikke skjul på at en god del andre må betraktes som gullgruver med motsatt fortegn. Grunnen var, at det i flere tilfeller kunne koste kr 1.000,- og mer i utgifter for å utvinne gull for kr 100,-. På den måten gravde man gullet ned og ikke opp!

De ulike selskaper, både engelske og norske, gikk da også konkurs i tur og orden, men gjenoppsto like fort med en liten navneendring. Fra 1883 til 1898 er det opplyst at den samlede produksjon ble 136,8 kg gull, fordelt på de forskjellige gruveselskaper. I 1906 startet man atter opp driften, men i 1910 ble den nedlagt for godt og i 1916 ble alt utstyr og bygninger solgt på auksjon. I den siste driftsperiode ble det utvunnet ca. 2 kg gull.

Hele gruveområdet ligger heldigvis rett ned til sjøen, for på 1880-tallet var det ikke veier på Bømlo. De fleste skjerp og gruver lå nær Djupevika, Risvika og Kammaren, hvor det alle tre steder ble bygget kai-anlegg. Blandt de mest kjente gruver kan nevnes Flataneset, Risvika, Hewletts loge (senere tomrasket til Hullets gang), Carl Olsen, Oscar, Haugesundsgangen, Daws og Harald Hårfagre. I sistnevnte kan turister i dag vaske gull mot betaling

Det har vært vanskelig å finne konkrete tall på hvor mange som jobbet i gruvene. Noen selskaper hadde 10-15 mann ansatte og andre betydelig mer, kanskje opp mot 80-100. I muntlig overføring taler man om at det på det meste skulle ha vært nærmere 500 mann i arbeid, et tall som jeg mener skyldes en betydelig erindringssvikt. Det samme gjelder historien som fortelles om den flytende restaurant med franske damer ombord. Utsagnet setter vitterlig litt kulør på det hele, men ifølge Reusch er det snakk om en gammel (i 1884) lasteptram, «Korkjen» het den sansynligvis, som ble benyttet til hotell; mangel på husly var akutt.

Forøvrig ble det bygget to hoteller i nærheten - Kleibergs og Stange hotell - pluss flere skjenkestuer. I tillegg drev en del handelsmenn der. Arbeidstakerorganisasjoner var et heller ukjent begrep den gangen. Det kan nevnes, at ingen arbeider fikk ansettelse i mer enn 23 måneder. Grunnen var, at hvis noen var ansatt i over to år, påla kommunen arbeidsgiveren et ansvar som ellers lå under fattigkassen.

Skjerping, muting, utmål og hvilke mineraler er mutbare.

Som nevnt innledningsvis mutet vi et km² stort område i 1982, akkurat 100 år etter at eventyret startet. Ved skjerping leter man etter aktuelle mineraler i utmark og på annen manns grunn. Gjennom muting sikrer en seg rett til å drive undersøkelse av forekomster av mutbare mineraler. Ifølge Lov om bergverk av 1972 er følgende mineraler (metaller og malmer) mutbare: 1) metaller med egenvekt 5 eller høyere og malmer av slike metaller. 2) metallene titan og arsen og malmer av disse metaller. 3) magnetkis og svovelkis.

Når man sender inn en mutingssøknad til Bergvesenet skal den bl.a. inneholde opplysninger om områdets hjørnekoordinater, gjerne inntegnet på et 1:5.000 kart, navn på grunneier, gårds- og bruksnummer, kommune samt hvilke mutbare mineraler man forventer å finne. Når søknaden er godkjent mottas et mutingsbrev. En muting er fremdeles ikke noen dyr affære. Behandling av søknaden koster kr 285,00 og årsavgiften er bare kr 30,00 pr. 10.000 m². Det bør tilføyes, at det er viktig å holde Bergvesenet orientert om hva man foretar av undersøkelsesarbeid fra år til år. Det kan også være en god idé å fortelle grunneieren om planene.

Et mutingsbrev er tidsbegrenset, normalt er det på syv år. I vårt tilfelle hadde vi mutet over Orkla AS, og først tre år senere oppga Orkla sin muting og vi ble da eldst i felt. Først da begynte våre syv år å telle. Hvis funnene viser seg å være positive og noe å satse videre på, er neste skritt å søke utmål. I en slik søknad skal det sansynliggjøres, og helst med analyser av borekjerner, at forekomsten kan drives

lønnsomt innen rimelig tid. Forøvrig skal søknaden inneholde de samme opplysninger som den om muting.

Behandlingsgebyr for en utmålssøknad er kr 950,00 og den årlige avgift er kr 50,00 pr 10.000 m². Blir søknaden ikke avslått, er neste skritt at det avholdes en utmålsforretning. Det er en meget høytidelig handling, hvor alle berørte parter innkalles ved rekommantert brev. Som regel foretas også en befaring av utmålsområdet. Blir resultatet at utmål blir gitt, utferdiger Bergmesteren et utmålsbrev. Endelig ved veis ende - tror du! Et utmålsbrev sikrer deg dine bergrettigheter, men gir ikke rett til drift (forutsatt at «du» ikke er en kommune). Det som nå gjenstår er å søke Nærings- og energidepartementet om konsesjon til drift. Foruten å forholde seg til Lov om bergverk, skal det i denne søknad også tas med mange forhold som er nærmere angitt i Industri-konsesjonslovens kap. II som omfatter bergverk.

I mai 1995 slapp vi gjennom nåleøyet og som de første i Norge fikk vi konsesjon til drift på stuffer. Det har vært en interessant og lærerik prosess. Kontakten til de kommunale og offentlige myndigheter bør ikke skremme andre fra å gjøre tilsvarende. Tvertimot. Våre møter med de ulike instanser har kun vært positive, men spesielt den interesse og imøtekommenhet som Bergvesenet v/Bergmesteren og hans stab har vist oss, bør fremheves.

En del av leserne har muligens stilt seg spørsmålet, hvorfor styres alt dette gjennom Bergvesenet og hva med grunneieren, hvor kommer han inn i bildet? Saken er den, at alle mutbare mineraler (omfatter ikke alluvialt gull) tilhører Staten og ikke grunneieren. Imidlertid skal grunneier ha 1% i avgift av førstehåndsverdien av det som måtte bli utvunnet. Avgiften skal dog ikke betales de to første år graven er i drift.

Praktisk erfaring

Etter at vi hadde mutet i 1982 drev vi jevnlig undersøkelser i feltet. Avstanden Oslo-Bømlo er ca. 50 mil, så det sier seg selv, at noen week-end turer er det ikke snakk om, men vi forsøkte å være der to-tre ganger årlig. Etter noen års slitsomme ferier i all slags vær fikk vi innkretset en interessant del, hvoretter vi kuttet ut to av mutingsområdene.

I starten brukte vi kun hammer og meisel. Siden gikk vi over til tyngre redskaper og senere til boremaskin, dynamitt og tjærelunte. Ettersom tiden gikk og stedet vi jobbet på ble stadig dypere og vannfylt, meldte behovet seg for pumpeutstyr og elektrisk tenning av dynamitten. Gjennom en god venn på Bømlo lånte vi det meste av utstyret som ble nødvendig.

Det mest spennende ved å lete etter gull er jo hvor-

vidt en finner noe eller ei og eventuelt i hvilke mengder. Over tid må vel resultatet vårt betraktes som godt, men «hen ad veien» har det også vært en del turer, hvor gullet har glimret med sitt fravær. Når man etter en uke, med flere daglige sprengninger, ikke ser snurten av annet enn kis, og regnet i tillegg bøtter ned - noe som ikke er et ukjent fenomen på Vestlandet - kan selv den mest optimistiske miste troen på det han holder på med. Apropos kis; en påske fikk vi besøk av tre barn som vi kjente litt fra før. De hadde med et par steiner som de lurte på var kis eller noe annet. Det var noe annet, noe helt annet, nemlig gull. «Steinene», som var funnet i Flataneset gruve, befinner seg nå i Bergverksmuseets samling og den største inneholder over en halv kilo gull.

I de senere årene har vi investert i egen lensepumpe, og et dieselaggregat som både gir strøm til pumpa og en 1.500 W halogenlampe. Fra før hadde vi anskaffet oss en boremaskin. Alt koster penger, men når man kjøper brukt og slår til når en ekstra god anledning byr seg, så er det overkommelig.

Den gamle graven vi jobber i, er ca. 200 meter lang. Stollen følger en omlag nord-syd gående kvartsgang som har gabbro på østsiden og grønnstein på vestsiden. Det har vist seg å være umulig å forutse når gullet dukker opp i kvartsen og iblant også i grønnsteinen. Det utsprengte materialet kjøres ut i trillebår, hvorefter det «bankes opp» og undersøkes nærmere. Av andre mineraler enn gull finnes hovedsakelig chalcopyritt, pyritt og ankeritt pluss i mindre mengde tetradymitt (tellurvismutt), magnetitt, sinkblende, blyglans og tetrahedritt (fahlerts). Gullet har forøvrigt vist seg å inneholde en god del sølv i noen av gravene.

Som tilreisende østlendinger har vi fått en uvanlig (?) god mottakelse på Bømlo. Vi føler oss meget velkomne og har skaffet oss mange gode venner der. Ingen kan gjøre alle tillags, det gjelder heldigvis også oss. Fra et enkelt hold har det vært rettet kritikk mot at vi har satt opp et skilt med «Farlig område, adgang forbudt», og det har vært ett negativt avisinnlegg. Det har blitt hevdet at det er fri ferdsel i utmark og at mutere ikke bør få anledning til å skilte med «Adgang forbudt». Vedkommende «glemte» ordene «Farlig område». Saken er totalt snudd på hodet; det ville ha vært kritikkverdige om skiltet ikke var satt opp. Av ytterligere sikkerhetsmessige grunner kommer ennå et skilt opp, nå med teksten «Vernehjelm påbudt».

Bømlo kommune har i flere år arbeidet med en omfattende verne- og reguleringsplan for det gamle gruveområdet, hvor det bl.a. står mange grunnmurer og en bygning igjen. Vi har fulgt dette planarbeidet nøye, fordi vår gruve ligger innen for reguleringsområdet. Ville det bli akseptert at vi skulle drive med

sprengningsarbeid for å ta ut gull? Hele planen er nå vedtatt og heldigvis med vårt nærvær innbefattet. Herlig.

Lokalpressen har til tider vist oss rimelig stor oppmerksomhet, iblandt såpass at det har fristet noen til å gå for langt i sin grådighet og tilsidesette vanlig folkeskikk. I ett tilfelle resulterte det i en politianmeldelse og en bot på kr 3.500,00! NRK v/Norge Rundt har også vært på besøk.

Er vi naive som viser denne åpenhet knyttet til forholdene rundt det vi driver med. Jeg håper ikke det. Vi deler gjerne den viten og de erfaringer vi har gjort, med likesinnede, men håper samtidig at ordtaket om «Utakk er verden lønn» ikke får noen relevans i denne sammenheng. Uansett, gullet henger ikke på trær på Bømlo heller, det er et blodslit å få det frem i dagen.

I den vedtatte verneplan inngår forøvrig forbud mot fjerning av stein fra hele området inklusiv tippene! Historisk interesserte kan bli vist rundt i hele området af professionelle guider. For steinsamlere finnes det allikevel mange andre spennende lokaliteter på Bømlo. Dessuten er Bømlo en botanisk go'bit. Skulle du i tillegg være grepet av dykker- og fiskebassillen, så er det et eldorado som kan anbefales på det varmeste. Visste du forresten at Norges antagelig første steineksport foregikk fra Bømlo. Det er ca. 6.000 år siden, og det var redskaper av grønnstein fra Hesperiholmene.

Litteratur

Steinsvåg, Solveig 1965: Gruvedrift på Bømlo. Sunnhordaland Årbok, Band 46, 14-33.

